

คนกับพื้นที่ในประเพณีกินข้าวใหม่ปากะญอ*

บ้านที่จ้อซี อ.อุ้มผาง จ.ตาก

ปรารภณา จันทรพันธุ์**

บทความนี้เป็นการพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างการใช้พื้นที่กับคนในชุมชน เพื่อประกอบกิจกรรมต่างๆ ในประเพณีมือขอโคะ หรือประเพณีกินข้าวใหม่ของชาวปากะญอที่บ้านที่จ้อซี ต.แม่จัน อ.อุ้มผาง จ.ตาก ซึ่งจัดขึ้นเมื่อวันที่ 5-6 มกราคม 2549 แต่ชาวบ้านได้มีการเตรียมตัวจัดงานมาก่อนหน้านั้นแล้วตั้งแต่วันที่ 3 มกราคม

บ้านที่จ้อซี เป็นหมู่บ้านของชาวปากะญอ ซึ่งได้เสนอโครงการ “ครัวอุ้มผาง สร้างสุข สุขภาพดีวิถีปกากะญอ” มายังโครงการสื่อพื้นบ้านสื่อสารสุข (สพส.) และได้รับทุนสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ให้ดำเนินการ ตัวโครงการมีเป้าหมายที่จะนำเอาความรู้ความเข้าใจในเรื่องอาหารพื้นบ้านมาถ่ายทอดให้เด็กและเยาวชนรับรู้ ผ่านปากคำของคนเฒ่าคนแก่ในหมู่บ้าน อันนอกจากจะทำให้ตระหนักถึงคุณค่าของอาหารที่หาได้จากป่า หรือในชุมชน กระบวนการได้มาซึ่งอาหาร หรือความสำคัญของอาหารแต่ละจาน ยังเชื่อมโยงไปสู่มิติอื่นๆ ในการใช้ชีวิต นอกเหนือจากคุณค่าในทางโภชนาการที่มีต่อสุขภาพกาย เช่น ตะกะโป ซึ่งเป็นอาหารที่จะมีการปรุงใน “รูปแบบพิเศษ” ที่ต่างไปจากการปรุงในชีวิตประจำวัน โดยในช่วงที่มีประเพณีกินข้าวใหม่ ก็จะมีรายการ “องค์ประกอบภาคบังคับ” ที่จะต้องหา มาใส่เป็นส่วนผสมสำคัญที่ขาดไม่ได้หลายอย่าง เช่น “อัน” ซึ่งนอกจากจะให้คุณค่าด้าน “โปรตีน” แล้ว ยังมีนัยสำคัญถึงการขยันขันแข็งในการทำมาหากิน เพราะอันเป็นสัตว์ที่ขยัน อดทน สามารถขุดรูได้เยอะ เป็นต้น

* เอกสารโดยทั่วไปมักใช้คำว่า “ปกากะญอ” หรือ “ปกากะญอ” แต่ในบทความนี้จะใช้คำว่า “ปากะญอ” ตามการออกเสียงของชาวบ้าน

** อาจารย์ประจำภาควิชามานุษยวิทยา คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

นอกเหนือจากอาหารจานสำคัญอย่างตะกั่วโป้ ในประเพณีออบือชอโคะ เรายังเห็นองค์ประกอบอื่นๆ ที่มีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน นั่นก็คือเรื่องของการใช้พื้นที่ ประเด็นสำคัญของการพิจารณาเรื่องการใช้พื้นที่ในบทความนี้อยู่ที่การมอง “พื้นที่สาธารณะ” (public space) ของชุมชน 3 จุดสำคัญ อันเกิดการใช้ การให้คุณค่า การสร้างความหมาย การเรียนรู้และถ่ายทอดอุดมการณ์ต่างๆ ในความเป็นปกาเกญอ สู้กันและกัน ระหว่างเด็กกับผู้ใหญ่ หญิงกับชาย ไปจนถึงผู้นำทั้งในทางการเมืองและในทางสังคมกับชาวบ้านทั่วไป พื้นที่สาธารณะในที่นี้ไม่ได้หมายความถึงแค่พื้นที่ทางกายภาพอันหมายถึงสภาพแวดล้อมที่เป็น “สมบัติ” ของชุมชนอย่างป่า หรือห้วย แต่ยักรวมเอาพื้นที่ใน “บ้าน” ที่คนเมืองเชื่อกันว่าเป็นพื้นที่ส่วนตัว (private space) แต่ชาวบ้าน ที่จอซีได้เปิดให้เห็นถึงพรมแดนอันกว้างขวางของความรู้ที่ปราชญ์ชาวบ้านใช้เป็นพื้นที่สาธารณะในการถ่ายทอดสู่ “คนนอก” และ “คนใน” ไปพร้อมกัน ในแง่พื้นที่สาธารณะจึงไม่ได้หมายถึงแค่พื้นที่อันไม่สามารถระบุเจ้าของ แต่รวมเอาพื้นที่ที่เป็นดินแดนสำหรับแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และการยินยอมให้คนนอกร่วมใช้พื้นที่กับคนใน

ออบือชอโคะ : กินข้าวใหม่ปกาเกญอ

ประเพณีออบือชอโคะ หรือกินข้าวใหม่ เป็นประเพณีที่จัดขึ้นทุกปี ในปีที่ผ่านมา (2548) บ้านที่จอซีเป็นเจ้าของภาพจัดงานใหญ่ ชาวปกาเกญอหลายหมู่บ้านมาร่วมงานที่บ้านที่จอซี แต่ในปีนี้ ผู้ใหญ่บ้านภาคภูมิ เล่าว่า อยากจะจัดเล็กๆ ให้คนในหมู่บ้านได้มาร่วมกิจกรรมมากที่สุด ซึ่งชาวบ้านก็เห็นด้วย จึงมีการพูดคุยกันระหว่างผู้ใหญ่บ้าน ผู้นำในการประกอบพิธีกรรม และชาวบ้านเพื่อหาข้อตกลงร่วมกันว่าจะจัดงานอย่างไรกันบ้าง ประกอบกับมีการทำโครงการครัวอ้อมผางฯ กับโครงการสื่อพื้นบ้านสื่อสารสุข จึงได้คิดจะถ่ายโอนความรู้เรื่องอาหารมาสู่เยาวชนผ่านพิธีกรรมครั้งนี้ด้วย

“มีโครงการเข้ามาพอดี เราก็มาคิดว่าจะทำยังไงให้เยาวชนเข้าร่วม ก็เริ่มจากให้คนแก่พูดคุย เล่าผ่านบทกลอน เหมือนที่คนในอดีตเคยทำ ที่มีการเล่าเรื่องเจ้าข้าว กับเจ้าเงินเถียงกันว่าใครเป็นใหญ่ที่สุด เพื่อให้ค่านิยมเรื่องการเห็นความสำคัญของข้าวมากกว่าเงินกลับมา เพราะเราเห็นแล้วว่า ไม่มีเงินแต่มีข้าวเราอยู่ได้ แต่มีเงินไม่มีข้าวเราอยู่ไม่ได้ ก็ลองเริ่มจากประเพณีก่อน”

สิ่งที่ผู้ใหญ่อะทอนให้ฟัง อาจกล่าวได้ว่าเป็นการใช้ประเพณีเป็นพื้นที่ในการถ่ายทอดอุดมการณ์ ความเป็นปากะญอและความรู้เรื่องอาหาร การเชื่อมโยงคุณค่าที่เป็นนามธรรมมาสู่ชีวิตที่เป็นรูปธรรม เช่น ปลาแห้งที่ใส่ในตะกะโป ก็เป็นเพราะปลาชนิดนี้มีน้ำหนักเด็ยก็อยู่ได้นาน เช่นเดียวกับคนที่มีความอดทนก็อยู่ได้แล้ว สัตว์ทุกชนิดที่ใส่ลงในตะกะโปจึงมีความหมายอยู่ในตัวเอง ที่จะสอน หรือให้ข้อคิดแก่ชาวปากะญอทุกคน ไม่ว่าจะเป็น หอย (คลานช้า-ทำให้ข้าวหมดช้า) กุ้ง (ความอุดมของน้ำ) นกคุ้ม (ชอบอยู่กับดิน-ให้เป็นคนติดดิน) ตุ่น (ขยัน) อัน (ขยัน) ฯลฯ ซึ่งก่อนหน้านั้นแม้ชาวบ้านจะมีการประกอบพิธีกรรมอยู่แล้ว แต่ก็ไม่มีถ่ายทอด บอกเล่าความหมายให้เยาวชนได้รับรู้แต่อย่างใด ดังนั้น แม้เยาวชนจะทำตะกะโปได้แต่ก็เป็นการทำส่วนผสมต่างๆ มากกว่าที่จะรู้อาส่วนผสมชนิดใดช่อนคุณค่า หรือความหมายใดไว้ด้วย

นอกเหนือจากอาหาร พฤติกรรมหรือข้อปฏิบัติอื่นๆ ก็ยังช่วยให้เกิดการถ่ายทอดอุดมการณ์ โลกทัศน์และความคิดความเชื่อของชาวบ้านจากรุ่นสู่รุ่นได้ด้วย ไม่ว่าจะเป็น การเอาเถาว์ลัยมาพันรอบหม้อตะกะโป การแต่งชุดประจำเผ่า เป็นต้น

ประเพณีกินข้าวใหม่ในปีใหม่ของชาวบ้านที่จ้อซี จึงต่างไปจากการจัดงานปีที่แล้ว ที่เป็นงานใหญ่ เน้นการแสดงเพื่อต้อนรับนักท่องเที่ยว แต่ไม่ค่อยมีเด็กในหมู่บ้านเข้าร่วมมากนัก แม้ผู้ใหญ่บ้านจะบอกว่า ปีนี้จัดงานเล็กลง เป็นการภายในมากขึ้น คนหมู่บ้านอื่นมาร่วมไม่มากเท่าปีที่แล้ว แต่สิ่งที่ได้มากขึ้นก็คือเยาวชนของหมู่บ้านเกือบทั้งหมดมาร่วมงาน คนทุกกลุ่มไม่ว่าจะเป็นพ่อบ้าน แม่บ้าน คนเฒ่าคนแก่ และเยาวชนได้มาร่วมกิจกรรม แต่ละคนได้รับบทบาท แบ่งปันปันส่วนหน้าที่ที่จะเป็นส่วนหนึ่งในการร่วมเป็นผู้จัด ที่สามารถภาคภูมิใจในหน้าที่ของตน ขณะเดียวกันก็ได้หันมาทบทวนความสัมพันธ์ของคนร่วมชุมชนมากขึ้นด้วย

ลานของเล่น/ลานพิธีกรรม ยังจำลอง และเผาข้าวหลาม

: ความหมายอันลึกลับ บนพื้นที่สาธารณะ

พื้นที่สาธารณะสำคัญที่เป็นจุดสำคัญในการประกอบพิธีหรือบ็อซอโคะมีอยู่ 2 ส่วนหลัก ๆ ได้แก่

(1) ลานกว้างกลางหมู่บ้าน ซึ่งในวันเวลาปกติ เป็นเพียงสนามเล่นกีฬาให้เด็ก ๆ ทั้งหญิง-ชาย มาวิ่งเล่น และคนหนุ่มบางคนมาเล่นตะกร้อกัน ส่วนหญิงสาวไม่ค่อยออกมาเล่นนอกบ้านนัก

ลานแห่งนี้เป็นที่ราบค่อนข้างกว้าง เมื่อถึงวันงานบริเวณนี้จะประกอบด้วยพื้นที่สำคัญย่อยๆ 2 ส่วน คือ ลานของเล่น ซึ่งจะถูกปรับเป็นลานพิธีกรรมเมื่อการละเล่นสิ้นสุดลง นอกจากนั้นยังมีขั้วจำลอง ลักษณะเป็นเรือนไม้ไผ่หลังย่อม พื้นที่บริเวณนี้นอกจากจะเป็นศูนย์กลางหมู่บ้านให้คนในได้มาร่วมกิจกรรมต่างๆ กันแล้วยังใช้สื่อสารและเชื่อมสัมพันธ์ระหว่างคนนอกและคนในด้วย

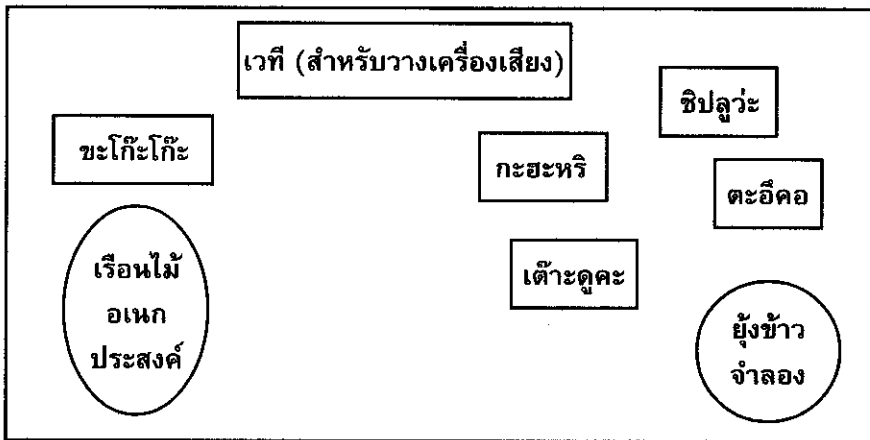
(2) พื้นที่ของการเผาข้าวหลาม ที่มีทั้งบ้านพะตือจวาเอ (ที่รวมข้าวเหนียว) ปาด้านในอันเป็นแหล่งไม้ไผ่ ลำห้วย (ที่กรอกข้าวเหนียว) และริมชายป่า (ที่เผา) ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า กิจกรรมหนึ่งๆ ไม่ได้ทำในบริเวณเดียว เช่น การเผาข้าวหลาม ก็จะคาบเกี่ยวกับหลายๆ พื้นที่ ขณะเดียวกัน ในพื้นที่หนึ่งๆ ก็ไม่ได้มีความหมายตายตัว เช่น ลานกว้างกลางหมู่บ้านที่เป็นทั้งที่เล่น และที่ประกอบพิธีกรรมทางความเชื่อ ความหมายที่ลื่นไหลเหล่านี้ ส่งผลให้การใช้พื้นที่ขึ้นอยู่กับอรรถประโยชน์ที่จะเกิดต่อชาวบ้านทั้งในแง่ของความรู้สึก (ได้ร่วมกันทำกิจกรรมในพื้นที่ใจกลางของหมู่บ้าน, ใช้ลำห้วยที่จ่อซึ่งบอกอัตลักษณ์ เป็นที่ทำกิจกรรมสำคัญ เป็นต้น) และแง่ของความสะดวกในการใช้พื้นที่ทางกายภาพ (ลานกว้าง, ห้วย, ชายป่าที่มีพืชมามากมายสำหรับเผาข้าวหลาม และอยู่ใกล้พื้นที่กรอกข้าวเหนียว)

กล่าวโดยภาพรวม พื้นที่สาธารณะในประเพณีออบอวโอะ อาจแบ่งเป็น 3 พื้นที่ คือ

ก. ลานของเล่น : ลานพิธีกรรม

ลานของเล่น เป็นพื้นที่ที่เชื่อมเอาโลกศักดิ์สิทธิ์ (sacred) และโลกสามัญ (profane) เข้าไว้ด้วยกัน บริเวณนี้จะเป็นพื้นที่ที่มีการแบ่งสัดส่วนใช้สำหรับกิจกรรมสำคัญโดยในลานดังกล่าวมีพื้นที่ย่อยๆ ที่ใช้ประกอบกิจกรรมทั้งของเด็ก ของผู้ใหญ่ ของหญิง ชาย คนเฒ่าคนแก่ และผู้นำชุมชน โดยไม่ได้มีข้อกำหนดหรือกฎเกณฑ์ตายตัวว่าใครจะเข้ามาใช้พื้นที่ในช่วงไหน หรือพื้นที่ใดเปิดโอกาสให้คนกลุ่มไหนใช้ได้บ้าง แต่กลุ่มคนจะมีการสลับสับเปลี่ยนหมุนเวียนใช้พื้นที่ร่วมกัน โดยพื้นที่ดังกล่าวแบ่งตามการใช้ได้เป็น 3 จุด คือ

(1) **พื้นที่ของ “ของเล่น”** อันเป็นตัวแทนของความสนุกสนาน ปลดปล่อย
 ไร้เรง ผ่อนคลายของชาวบ้านทุกเพศทุกวัย เป็นพื้นที่ปลดปล่อยทางอารมณ์ จากการ
 พยายามที่จะเอาชนะเครื่องเล่นต่าง ๆ จึงเท่ากับเป็นพื้นที่ของโลกอันเป็นธรรมดาสามัญ
 ของเล่นในพื้นที่นี้ที่มีการใช้ไม้ไผ่เป็นอุปกรณ์ประกอบการทำ มี 5 อย่างคือ
ตะอ็อค (เป็นเสา 2 ข้างมียางยืดระหว่างเสา ผู้เล่นต้องพยายามข้ามจากปากหนึ่งไป
 อีกปากหนึ่ง ซึ่งมีราววัลรอยู่ ชาวบ้านเรียกกันว่าบันไดลิง) **เต๊ะคุดะ** (เสา 2 ข้างมี
 ไม้ไผ่ท่อนเดียว พาดกลาง ผู้เล่นจะปีนขึ้นไปอยู่ตรงกลางแล้วเอาหมอนติดกัน ให้อีกฝ่าย
 หนึ่งตกจากคาน) **กะสะหริ** (มีสะพานสำหรับโดดตัวขึ้นไปเกาะคาน (ทำจากไม้ไผ่) เมื่อ
 โดดขึ้นไปแล้วต้องปีนขึ้นไปอีก 3 แถว แต่ละแถวจะเป็นไม้ไผ่ทำเป็นคาน และใช้ไม้ปล้อง
 สั้น ๆ ร้อยไม้คาน ทำให้สิ้นเวลาปีนหรือทรงตัว ผู้เล่นต้องปีนขึ้นคานบนสุดเพื่อไปเอาของ
 รางวัล) **ชิปลูวะ** (เสาต้นเดียวปักบนพื้นดิน ใส่น้ำมันอยู่ในปล้องไม้บนสุด เมื่อผู้เล่นปีนเสา
 เพื่อขึ้นไปเอาของรางวัลบนยอดเสา น้ำมันจะตกลงมาทำให้เสาเลื่อนและปีนยาก) และ
ชะโก๊ะโก๊ะ (ยิงธนู) นอกจากนี้ในช่วงเวลาของการละเล่นตอนกลางคืน ลานของเล่น
 ยังมีการ “แข่งทุ่มฝ้ายตรงข้าม” เป็นการละเล่นแรกๆที่เรียกผู้ชมเข้ามาร่วมกันใช้พื้นที่
 สาธารณะแห่งนี้

ภาพที่ 1 แผนผังพื้นที่และตำแหน่งของเล่นในลานของเล่น / ลานพิธีกรรม

ลานของเล่นเป็นพื้นที่ที่ชาวบ้านมาร่วมกันเตรียมงานตั้งแต่ก่อนวันงานชายหนุ่ม ปากะญอจะไปตัดไม้ไผ่มาทำเป็นของเล่นต่างๆ บริเวณลาน หลายคนมานั่งสานดอก เป็นตุ๊กตาบ้าง เป็นฝา ฟาก หรือภาชนะอื่นๆ ที่ใช้สำหรับงานพิธี ส่วนประกอบสำคัญ ก็คือของเล่น 5 ชนิดดังที่ได้กล่าวไป ชาวบ้านจะนั่งคุยกันไปเหล่าไม้ ดอก มัด ตัด ไม้ไผ่ร่วมกันในพื้นที่ดังกล่าว บางคนเหนื่อยก็กลับไปบ้าน กินข้าวกินปลาแล้วมาใหม่ ตอนเย็น

พื้นที่ที่เป็นที่ตั้งของของเล่นนี้ เด็กๆ จะเข้ามาร่วมใช้กับผู้ใหญ่ มาหัดจักดอก หัดสาน บ้างก็มานั่งฟังผู้ใหญ่พูดคุยกัน จวบจนการ “ติดตั้ง” ของเล่นในพื้นที่สิ้นสุดลง ผู้ใหญ่จะจากไปแล้วให้เด็กๆ ได้ลองเล่น กลุ่มหนุ่มๆ ลองเล่นทันทีที่เสร็จ ในขณะที่ หญิงสาว จะมาเล่นในตอนเย็น ส่วนเด็กๆ ถือเป็นวัยที่ไม่ถูกแบ่งแยกด้วยเพศ ทั้งเด็ก หญิงเด็กชายจะติดตามพี่สาวพี่ชายมาเล่นไปพร้อมๆ ของเล่นที่ได้รับความนิยมมากที่สุดใหนุ่มนุ่มๆ ก็คือบันไดลิง ส่วนหญิงสาว การจับคู่เอาหมอนตักกันเป็นของเล่นที่ เรียกเสียงกรี๊ดและเสียงหัวเราะได้ดังที่สุด

อย่างไรก็ตาม ดังที่ได้กล่าวไว้ เมื่อคำคืนของการประกอบพิธีกรรมมาถึง ลาน ของเล่นยังมีบทบาทเป็น “ของเล่น” อีกชนิดหนึ่งคือ ลานสำหรับคู่ต่อสู้ (ชายล้วน) ที่มีการจับคู่ วัดตัว สูงพอยๆ กัน และหนาพอยๆ กัน โดยไม่เกี่ยงอายุ รุ่นเล็กเล่นไปได้สัก 2-3 คู่ ก็ถึงตาของรุ่นใหญ่บ้าง ผูกตัวติดกันด้วยผ้าสีชมพูสด แล้วต่างคนต่างเหวี่ยง ให้อีกฝ่ายล้มลง ใครล้มก่อนถือเป็นผู้แพ้ ในแง่นี้ พื้นที่สาธารณะจึงเพิ่มบทบาทอีก ด้านหนึ่งคือเป็นส่วนประกอบในการเล่น

(2) *ยั้งข้าวจำลอง* บริเวณลานของเล่นอันกว้างใหญ่นี้ มีอีกส่วนหนึ่งถูกจัดเป็น พื้นที่ที่จะใช้ในการเช่นไหว้ บูชา คือการสร้างยั้งข้าวขนาดย่อม และกิจกรรมที่เกิดขึ้น บนยั้งจำลองหลังนี้ จะมีเงื่อนไขในทางพิธีกรรมกำกับอยู่ แม้จะมีความเป็น “สาธารณะ” ที่เปิดให้คนหลากหลายกลุ่ม หลายสถานภาพขึ้นไปได้ แต่การกระทำต่างๆ ในพื้นที่ดังกล่าว ต้องอยู่ภายใต้การประกอบการของผู้นำในทางความเชื่อ จึงเป็นพื้นที่ของความศักดิ์สิทธิ์

ยั้งข้าวจำลองหรือเรือนพิธีกรรมสร้างจากไม้ไผ่ ด้านในมีการสานห้องสี่เหลี่ยม ไว้ตรงกลาง เป็นที่สำหรับใส่ข้าว อาหาร เหล้า และอุปกรณ์อื่นๆ สำหรับเช่นไหว้บูชา

สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่จะช่วยนำพาให้ชีวิตดำเนินไปอย่างเป็นปกติสุข และจะรื้อทิ้งทันทีที่พิธีกรรมสิ้นสุดลง

(3) **พื้นที่ของ “ลานพิธีกรรม”** ลานพิธีกรรมก็คือบริเวณเดียวกับที่เรียกว่าลานของเล่น กล่าวคือ มีการปรับจากการใช้พื้นที่เพื่อความบันเทิงไปเป็นการใช้พื้นที่เพื่อปฏิบัติการทางด้านความเชื่อ แต่บริเวณที่ถูกใช้งานเปลี่ยนจุดไป

ของเล่นถูกรื้อออกจากลานในเช้าของวันที่จะประกอบพิธีกรรม หลังจากไหว่ยุ่งฉางเสร็จ จะมีการประกอบพิธีกรรมระดับชุมชนต่อ พื้นที่ข้างยุ้งข้าวอาจถือเป็นจุดเริ่มต้นของพิธีกรรมในทางความเชื่อ หลังจากนั้นผู้นำพิธีจะเดินไปทำการ “เรียกขวัญ” หรือติดต่อกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้ง 4 ทิศของลานดังกล่าว ผู้ชมหรือชาวบ้านบางส่วนเดินตามผู้นำทำพิธีบางส่วนนั่งดูอยู่ในบริเวณลานพิธีกรรม เยาวชนและชาวบ้านอีกส่วนหนึ่งเตรียมจัดอาหารอยู่ในอาคารเอนกประสงค์ เนื่องจากหลังเสร็จพิธีกรรมจะมีการเลี้ยงอาหารตะกะโป

ลานพิธีกรรมคือการปรับเอาลานของเล่นไปทำหน้าที่ใหม่ จากที่เคยทำหน้าที่เป็นพื้นที่สำหรับความสนุกสนาน ไปสู่พื้นที่ของความศักดิ์สิทธิ์ หรือพื้นที่ที่จะสร้างความมั่นคงทางจิตใจ และสุขภาพสังคมให้กับชาวบ้านในการมาอยู่ร่วมกัน ในแง่พื้นที่จึงสะท้อนเรื่องการจัดการ และความเข้าใจที่ว่า ชีวิตนั้นมี 2 ด้าน ทั้งส่วนที่จะต้องจริงจัง และส่วนที่เป็นความบันเทิงรื่นรมย์กับโลกรอบๆ ตัว

ข. เผาข้าวหลาม

แม้ว่ากิจกรรมเผาข้าวหลามจะเกิดขึ้นบริเวณลำห้วยที่จ้อซีที่ไหลผ่านหมู่บ้าน และเป็นลำน้ำของคนทั้งชุมชน แต่กระบวนการก่อนหน้าที่จะมีการเผาข้าวหลามนั้น เกิดกิจกรรมที่เรียกความร่วมมือร่วมใจจากชาวบ้านมาก่อนหน้านั้นแล้ว

ขณะที่ฝ่ายพ่อบ้านมีหน้าที่ไปตัดไม้ไผ่ ก่อสร้างเรือน ทำของเล่น แม่บ้านจะกระจายตัวเข้าไปในป่า หากุ้ง ปลา ปู หอยมาสำหรับทำตะกะโป เด็กๆ เยาวชน ทั้งชายและหญิงก็มีหน้าที่ของตนเอง การเผาข้าวหลามอาจกล่าวได้ว่าสงวนไว้ให้เป็นกิจกรรมหลักสำหรับเด็กและเยาวชนทั้งหญิงชาย

ในช่วงเวลาเตรียมพื้นที่สำหรับประเพณีออกบิณฑบาต หลายบ้านที่ติดธุระ และไม่ได้มาช่วยเตรียมงาน จะนำเอาข้าวเหนียวที่จะใช้ทำข้าวหลามไปเทรวมกันที่ กระสอบบ้านพระดีจ่ออเว มาถึงก็ได้พูดคุยเรื่องงาน เรื่องกิจกรรมต่างๆ บ้านของพระดี จึงกลายเป็นพื้นที่ที่ชาวบ้านเวียนเข้าเวียนออก พูดคุย แลกเปลี่ยนกันในช่วงเวลาก่อน วันงาน ขณะที่บ้านของหน่อมี่ หญิงสาวที่เป็นหัวเรี่ยวหัวแรงหลักคนหนึ่งในกลุ่มเยาวชน ก็เป็นพื้นที่รวมกลุ่มวัยรุ่น สร้างสรรค์ยามไบน้อยเป็นของฝากแก่มิตรจากต่างถิ่น หนุ่มๆ บางคนไปรวมตัวอยู่ด้วย ไม่ช่วยทอยามแต่ช่วยเล่นเตหน้า (เครื่องดนตรีพื้นบ้าน ใช้ดีด คลอไปกับการขับลำนำ) เป็นเพื่อน ให้ฟังเพลินๆ ทำงานไปด้วยฟังเพลงไปด้วยบรรยากาศ จึงมีแต่ความคึกครื้นรื่นเริง แต่ไม่อึกทึก (ขณะที่ตีกลอง หนุ่มๆ รวมตัวกันเองเล่น เตหน้าและกีตาร์ให้คนต่างถิ่นฟังอย่างตื่นตาตื่นใจ พูดคุยกันรู้เรื่องบ้าง ไม่รู้เรื่องบ้าง แต่แยกย้ายกลับบ้านด้วยรอยยิ้มกันทั้งฝ่ายเจ้าภาพ และผู้มาเยือน)

รุ่งขึ้น เยาวชนช่วยกันขนไม้ไผ่ ข้าวเหนียว และน้ำกะทิที่คั้นไว้ไปที่ริมห้วย ทั้ง ชายและหญิงเอาข้าวเหนียวที่เตรียมไว้ ล้างกับน้ำห้วย ก่อนยกไปตั้งริมฝั่ง หลายคน ล้อมวงกันกรอกข้าวเหนียวลงกระบอกไม้ไผ่ คนที่ไม่ได้กรอกก็ล้างข้าว กระบอกที่ กรอกข้าวเสร็จแล้วจะถูกนำไปเติมน้ำจากลำห้วย หนุ่มๆ อีกกลุ่มหนึ่งแยกตัวไปตัดใบ เละทีละ และใบตองมาเพื่อทำ “จุก” ปิดปากกระบอกข้าวหลามที่ตั้งรอการลำเลียง ไปที่เตาเผา ซึ่งอยู่ถัดเข้าไปด้านใน

บริเวณที่เผาข้าวหลาม มีเด็กชายวัยชนหลายคนนั่งอยู่ ตาคอยจับจ้องผู้เฒ่าที่ วางเรียงกระบอกข้าวหลามอย่างเป็นระเบียบ ที่อยู่ไม่ห่างก็ลองเอามือจับกระบอกบน แผ่นเผา ร้อนมือก็เอามาเป่า เตียวก็หาย เด็กๆ ทั้งหญิงชายอีกหลายคนช่วยกันขน กระบอกข้าวหลามจากริมห้วยมาที่เตา แล้วแต่กำลังกายใครจะขนได้มากน้อย ฝ่ายที่ ขนก็ขนมา ฝ่ายที่เผาก็เผาไป ช่วยกันจนเสร็จงานได้กระบอกข้าวหลามหอมกรุ่นกว่า ร้อยกระบอก

ข้าวหลามนี้ได้ถูกแจกจ่ายแก่สมาชิกในชุมชนทุกคน บางส่วนเอาไปทำเป็น ขนม บางส่วนถูกใช้เป็นของฝากแก่แขกต่างถิ่นที่มาร่วมพิธีหรือบิณฑบาตคนละหลาย กระบอก พร้อมกับบิณฑบาตหลากสีสันที่เยาวชนบรรจงบรรจุลงกล่องที่ทำจากใบไม้อย่าง สวยงาม

ค. จากลานของเล่นสู่ลานพิธีกรรม

การประกอบพิธีกรรมได้เริ่มขึ้นในตอนเช้า ลานของเล่นที่เคยเป็นพื้นที่แห่งความสนุกสนานและเสียงหัวเราะเมื่อคืน กลายเป็นพื้นที่โล่งกว้าง มีกิจกรรมหลากหลายรูปแบบ บางส่วนยังเพลิดเพลินกับการร้องเพลง ร่ายรำ บางส่วนนั่งรอร่วมการประกอบพิธีกรรม เด็กๆ เดินเล่นบ้าง เผาเศษฟางที่เหลือจากการละเล่นเมื่อค่ำคืน คนเฒ่าคนแก่ส่วนหนึ่งไปนั่งอยู่บริเวณเรือนพิธีกรรม ด้านข้างเรือนผู้อาวุโสที่เป็นผู้นำ คนตะกะไปในหม้อ ก่อนที่จะเลือกเอาส่วนประกอบที่สำคัญตักออกใส่ชามเพื่อที่จะนำไปไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์บนยั้งข้าวจำลอง และนำมาใส่ห่อข้าว (ทำจากใบไม้) มัดเป็นห่อๆ หลังจากนั้นได้ขึ้นไปประกอบพิธีกรรมด้านบน เอาข้าวใส่ในสวิง เมื่อลงมา ผู้เฒ่าหันมาตักตะกะไปในหม้อ หยิบปู หอย กุ้ง วางลงบนข้าวที่กองอยู่บนใบไม้ขนาดใหญ่ เมื่อได้ครบ 3 กองก็เอาข้าวและสัตว์น้ำทั้ง 3 ชนิดตั้งลงบนเตาไฟทั้ง 3 เสา (ให้ผีเตาได้กินก่อน) ผู้อาวุโสรินเหล้าราดลงบนเส้าทั้ง 3 ก่อนก่อนจะรินให้ตัวเอง 1 จอก แล้วรินส่งให้แม่เฒ่าที่อยู่ข้างๆ รอบต่อไปเป็นของผู้มาเยือนต่างถิ่นที่ยืนดั่งกลองเตรียมถ่ายภาพ เมื่อเวียนกันดื่มราว 7-8 คน ผู้นำทางความเชื่อก็ขึ้นไปประกอบพิธีกรรมอีกครั้งบนยั้ง โดยมีคนเฒ่าคนแก่ทั้งหญิงชายรออยู่ด้านบนแล้ว หลังพิธีกรรมเสร็จสิ้น พระตีหลายคนเอาดอกไม้ โดยเฉพาะทองนกไก่อ (สีแดง) และดาวเรือง (สีเหลือง) มาเหน็บ แชมम्म ให้ตนเอง ชายหนุ่มบางคนเอาดอกไม้ทัดที่หูบ้าง ชาวบ้านหลายคนหยิบดอกไม้มาเหน็บให้ลูกหลานและคนต่างถิ่นราวกับเป็นการรับเอาคนนอกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน

เมื่อลงมาจากยั้งข้าว ผู้นำทั้งชายและหญิงเอาสวิงที่บรรจุห่อข้าวและข้าวหลามอยู่ภายในไปร้องเรียกและช้อนขวัญทั้ง 4 ทิศ แล้วขึ้นไปบนเรือนไม้เอนกประสงค์หลังใหญ่ ด้านบนเยาวชนหลายคนกินข้าวร่วมกันอยู่ในห้องด้านใน ส่วนด้านนอก ชาวบ้านจับกลุ่มกินข้าวร่วมกัน จนกระทั่งผู้อาวุโสเข้ามานั่งกลางห้อง เอาฝ้ายมามัดมือให้ผู้อาวุโสด้วยกัน ตามด้วยการบิข้าวขึ้นน้อยวางรวมกับเศษฝ้ายที่เหลือจากการมัดมือ เมื่อผู้อาวุโสทำเสร็จ พ่อบ้าน แม่บ้าน และเยาวชนหลายคนจึงเริ่มทำตาม หากคนอาวุโสเหนื่อยมัดมือคนอาวุโสกว่าก็จะเอาข้าววางบนไหล่ด้านเดียวกับที่มีมัดมือ ถ้าคนผูกอาวุโสมากกว่าก็จะวางข้าวและเศษฝ้ายบนหัว เนื่องจาก ชาวปากะญอถือว่า ข้าวคือสิ่งที่เป็นมงคลสูงสุด นับเป็นขวัญ เป็นของศักดิ์สิทธิ์ ที่ทำให้ชีวิตดำเนินต่อไปได้ การวางข้าวและฝ้าย

ทำขวัญรวมกันไว้บนหัวจึงหมายถึง ให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ปกป้องคุ้มครอง และขวัญอยู่กับเนื้อกับตัว และการถือว่าหัวเป็นของสูง เมื่อเด็กผูกข้อมือให้ผู้ใหญ่ จึงต้องลดระดับลง มาวางที่ไหล่ เมื่อใครเสร็จธุระก็ไปทานข้าว ในระหว่างที่มีดมือกันนี้ หนุ่มๆ ้วยรุ่นที่มาร่วมจะร้องเพลงและเล่นดนตรีคลอไปด้วยตลอดเวลา

พื้นที่สาธารณะกับหน้าที่อันหลากหลาย

จากที่ได้กล่าวมา อาจพอมองเห็นภาพการใช้พื้นที่ของชาวบ้าน ความหมายของพื้นที่จึงไม่ได้อยู่ที่การถูกใช้เป็นที่ประกอบการ แต่หมายรวมไปถึงคุณค่าที่พื้นที่ได้ทำหน้าที่ของมันอย่างกว้างขวาง พื้นที่สาธารณะทั้งหมดที่ได้กล่าวมา ได้เป็นศูนย์รวมแห่งกิจกรรมและการร่วมแรงร่วมใจของชุมชน บางครั้งทำหน้าที่ให้ความบันเทิง บางเวลาก็มีบทบาทควบคุมพฤติกรรมและการแสดงออกของชาวบ้านไปพร้อมกัน หากมองแง่นี้ พื้นที่จึงมีความสำคัญและเป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิตของชาวบ้าน บทบาทของพื้นที่สาธารณะที่สะท้อนผ่านประเพณีกินข้าวใหม่ของชาวปากะญอที่บ้านที่จ่อซี จึงมีหลายหน้าที่ในเวลาเดียวกัน และเป็นหน้าที่ที่ต่างไปจากพื้นที่สาธารณะในบริบทอื่นๆ กล่าวคือ

1. เป็นพื้นที่หลอมรวมคน ทุกเพศ ทุกวัย ทุกสถานภาพ

ดังได้กล่าวถึงการใช้พื้นที่ในรูปแบบต่างๆ แล้วทั้งส่วนที่เป็นพื้นที่แห่งความสนุกสนานและพื้นที่แห่งความเชื่อ การใช้พื้นที่ของคนกลุ่มต่างๆ นั้นย่อมจะมีความแตกต่างกัน แต่ต่างก็มีความสุขที่จะเข้าไปร่วมใช้ เช่น ลานของเล่นที่เด็กมาเล่นทั้งชายและหญิง แม้ผู้หญิงจะไม่มาเล่นพร้อมผู้ชาย แต่เมื่ออยู่ในกลุ่มผู้หญิงด้วยกัน แวดต้ามุ่งมันจะปั่นบันไดลิงให้สำเร็จก็ตั้งใจและพยายามไม่น้อยหน้าผู้ชายเลย หรือในตอนกลางคืนที่เป็นเวลาของการเล่นอย่างจริงจัง แม้จะมีทั้งผู้ดู (เชียร์) และผู้เล่น แต่ทุกคนก็สนุกไม่น้อยหน้ากัน เด็กที่ถูกจับมาจับคู่กัน เพื่อล้มอีกฝ่ายหนึ่ง แม้จะไม่ทันตั้งตัว แต่เมื่อต้องสวมบทบาทผู้แข่งขันแต่ละคนก็ทำหน้าที่อย่างเต็มที่ ขณะที่กองเชียร์ก็เชียร์สุดตัวไม่น้อยหน้ากัน ยิ่งเมื่อถึงคราวของการแข่งระดับผู้ใหญ่ พี่ป้าหน้าทุกคนก็เฝ้าเชียร์ฝ่ายที่ตนถือหาง และลงเอยด้วยการหันไปให้กำลังใจคนแพ้ทุกทีไป

เมื่อผู้ใหญ่บ้านลงแข่งขัน จะจงใจหรือไม่ก็ตาม สถานการณ์ก็ทำให้ต้องถอดเอาความเป็นผู้ใหญ่บ้านออก เหลือแต่บทบาทของชายหนุ่มปากะญอคนหนึ่งที่ต้องล้มคู่ต่อสู้ให้ได้ และเมื่อเกิดการ “แพ้” ในของเล่นทุกอัน จึงเรียกเสียงเฮได้ยกใหญ่ ไม่ว่าจะแพ้ของผู้ใหญ่บ้านครั้งนี้จะ “จงใจ” หรือ “แพ้จริง” ก็ล้วนส่งผลอย่างเดียวกันคือสร้างความผ่อนคลายให้ผู้ชมขณะเดียวกันก็ดึงเอาผู้นำลงมาใกล้ชิดลูกบ้านได้อย่างไม่รู้ตัว เวทีสาธารณะของการแข่งขันจึงกลายเป็นกลไกสำคัญที่ใช้สร้างสมานฉันท์ ดังคำขวัญเขยๆ ที่ว่า กีฬาเป็นยาวิเศษที่ทำให้คนรู้แพ้ รู้ชนะ รู้อภัย ได้จริงๆ ผิดกับการแข่งขันกีฬาในเมืองที่มุ่งเอาชนะจนลืมนึกถึงมิตรภาพระหว่างผู้แข่งขัน

การหลอมรวมเอาสมาชิกทุกคนเข้าไว้ในพื้นที่เดียวกันอย่างกลมกลืนนี้ ย่อมสร้างความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน และเป็นแรงยึดเหนี่ยวทางสังคม (social cohesion) ที่มีพลังโดยที่สมาชิกไม่ทันรู้ตัว ซึ่งปรากฏออกมาผ่านพฤติกรรมของการร่วมแรงร่วมใจ ไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมสันตนาการอย่างการเล่นของเล่น หรือกิจกรรมอันเป็นการเสียสละริ้วแรงและเวลา อย่างการเตรียมสถานที่หรือจัดพื้นที่สำหรับประกอบพิธีกรรม ยังไม่ต้องนับรวมถึงการปรากฏตัวของสมาชิกในเวลาที่ยืนตอนของพิธีกรรมของชุมชนมาถึง

2. พื้นที่สาธารณะสร้างจิตสาธารณะ

หากพิจารณาจากกิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาแห่งประเพณีมือบือชอโตะ ตลอด 4-5 วันตั้งแต่การเตรียมตัวจนเสร็จสิ้นพิธีกรรม จะเห็นได้ชัดถึงการเปิดพื้นที่ให้ทุกคนได้เป็นเจ้าของ และมีสิทธิ์ในการร่วมใช้สิ่งอันเป็น “สาธารณะ” ร่วมกัน คำว่าสาธารณะในแง่นี้ ก่อให้เกิดปรากฏการณ์บางอย่างที่อาจเรียกได้ว่า “จิตสาธารณะ” ตามมาด้วย เนื่องจากการไม่แบ่งแยกกลุ่มผู้ใช้ ทำให้ทุกคนต่างรู้สึกเป็นเจ้าของพื้นที่นั้นร่วมกัน เช่น เด็กก็รู้สึกว่ามีมาเล่นของเล่นได้ ขณะที่ผู้ใหญ่ก็มาเหมือนกัน หรือการมาช่วยสร้างของเล่นจำลองโดยพ่อบ้านจึงมาจากความยินดีและเต็มใจ เช่นเดียวกับการออกไปหาเนื้อสัตว์สำหรับทำตะกะโป้และอาหารอื่นๆ ของแม่บ้าน หรือการช่วยกันกรอกข้าวเหนียว ช่วยกันขนข้าวหลาม ช่วยกันทำกับข้าว โดยเยาวชนทั้งชายและหญิง การช่วยกันไม่ว่าจะเป็นการ “ร่วมกันทำ” หรือการ “แบ่งกันทำ” ล้วนมีฐานคิด

มาจากจุดเดียวกันคือความคิดที่ว่านี่คือกิจกรรมของชุมชน นี่คืองานของทุกคน และนี่คือสิ่งที่ทุกคนยินดีแบ่งปันต่อ “สาธารณะ” หรือชุมชนที่ตนเองสังกัด แตกต่างจากนิยามความเป็น “สาธารณะ” ในบริบทสังคมเมือง ที่จำเป็นต้องหาคนอื่นที่ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องมาช่วยดูแล เช่น ห้องน้ำสาธารณะ หรือสวนสาธารณะในกรุงเทพฯ พื้นที่สาธารณะในบริบทของหมู่บ้านที่จอบ้างจึงไม่ได้เป็นเพียงพื้นที่ที่เปิดให้คนต่างกลุ่ม ต่างวัยได้เข้ามาใช้ได้ทั่วหน้า แต่ยังเรียกร้องความสำนึกถึงคุณค่าของสิ่งสาธารณะที่เป็นส่วนหนึ่งของปัจเจกที่แต่ละคนต่างก็ยินดีและเต็มใจที่จะดูแลรักษา และเห็นคุณค่า

3. เป็นพื้นที่สำหรับปฏิบัติการสร้างสุขภาวะ

มิติสุขภาพที่เกิดขึ้นจากการใช้พื้นที่สาธารณะ อาจกล่าวได้ว่าครอบคลุมสี่เหลี่ยมสุขภาวะได้อย่างแยบยล สิ่งที่ปรากฏให้เห็นชัดเจนก็คือมิติของสุขภาพกาย สุขภาพใจ และสุขภาพสังคมที่ชาวบ้านทุกคนได้รับ ทั้งจากการออกแรงร่วมกันตัดไม้ เก็บผัก หักฟืน หาพืชพันธุ์และสัตว์ต่างๆ ที่จะนำมาใช้ประกอบอาหาร การทำข้าวหลาม การเล่นของเล่น การร่วมชมการละเล่นที่เรียกความสุขได้ไม่น้อยกว่าไปเล่นเอง สุขภาพกายสะท้อนผ่านการใช้กำลังไปกับการเตรียมงาน ขณะที่สุขภาพใจก็ปรากฏออกมาผ่านรอยยิ้มและเสียงหัวเราะตลอดช่วงเวลาแห่งการประกอบพิธีกรรม

สุขภาพสังคมเราอาจเห็นได้จากการร่วมแรงร่วมใจเสียสละร่างกาย มาร่วมกันทำงานที่ลานของเล่นและลานพิธีกรรม การประกอบของเล่น สร้างยุงข้าวจำลอง ไปจนถึงการช่วยกันทำข้าวหลาม ก่อให้เกิดพลังของชุมชน เรียกร้องความสามัคคีให้ปรากฏ ในอีกด้านหนึ่งก็มีการออกให้กับคนที่ไม่สามารถมาช่วยออกแรงได้ ด้วยการเปิดข้อเสนอให้ช่วยด้านอื่น เช่น การเอาข้าวเหนียวมาร่วม การไปช่วยขนกระบอกลมไฟ ช่วยเผาข้าวหลามหรือขนฟางมาโรยในบริเวณลานของเล่น หลายคนคอยเล่นดนตรีประกอบหรือแม้แต่ยืนอยู่ติดของเล่นทุกชิ้นเพื่อเชียร์เพื่อนให้ชนะการแข่งขันหรือการละเล่นแต่ละครั้ง สุขภาพที่มองเห็นได้เหล่านี้ นำความเข้มแข็งมาสู่ชุมชน ความรู้สึกเป็นพวกพ้อง ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน การร่วมแรงร่วมใจ หรืออัตลักษณ์ของชุมชน ทั้งจากพิธีกรรม ภาษา อาหาร บทเพลง และบทอ้อทา ทุกองค์ประกอบที่ปรากฏในพื้นที่สาธารณะแต่ละแห่งล้วนเป็นพลังค้ำจุนสังคมและสร้างสุขภาวะให้เกิดขึ้นกับชาวปากะญอทุกเพศทุกวัย

และในขณะที่คำว่า “จิตวิญญาณ” ยังไม่อาจหาคำนิยามได้อย่างลงตัวนักใน โลกวิชาการ เพราะมีข้อเสนอคำนิยามทั้งจากฝั่งตะวันตก ฝั่งศาสนา ไปจนถึงฝั่งสุขภาพ หากแต่ประเพณีกินข้าวใหม่ของชาวปากะญอบ้านที่จอซี ได้สะท้อนมิติ “สุขลึก” และ “อิมเมจ” ออกมาบนใบหน้าของชาวบ้าน กิจกรรมสุดท้ายที่เป็นการมัดมือซึ่งกันและกัน อาจเป็นกิจกรรมที่สื่อความหมายถึงความสุขในแง่ของจิตวิญญาณได้ระดับหนึ่ง ไม่ว่าจะมองจากจุดยืนของฝั่งใด ความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน ความรู้สึกปลอดภัยใน ที่ในทางที่เราเป็นเจ้าของ ความรู้สึกภาคภูมิใจในวิถีชีวิต และประเพณีความเป็นอยู่ อาหาร การกิน อาจทำให้เข้าใจ “สุขภาพจิตวิญญาณ” ได้โดยไม่ต้องอ่านคำนิยามมาก่อนเลย

บทส่งท้าย

ประเพณีของคนทุกกลุ่ม ทุกวัฒนธรรม ต่างออกแบบไว้ให้ทำหน้าที่เพื่อคนใน ชุมชน ซึ่งสามารถสร้างพลังให้กับผู้เป็นเจ้าของวัฒนธรรมอย่างปฏิเสธไม่ได้ ปัญหา อาจอยู่ที่ว่า แม้หลายชุมชนจะตระหนักถึงความจริงในข้อนี้ แต่ก็ยังหลีกเลี่ยงการรุกราน จากวัฒนธรรมอื่นไปไม่พ้น ไม่ว่าจะ เป็นความเป็นเมือง ความทันสมัย ลัทธิชาตินิยม หรือการทำให้ความหลากหลายทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ หลอมรวมลงใน แบบแผนปฏิบัติของส่วนกลาง เราจึงพบเห็นหลายชุมชนต้องเอาวัฒนธรรมประเพณีที่ เคยเป็นของตัวเอง ไปใช้เป็น “การแสดง” ต้อนรับคนเมืองจากส่วนกลาง หรือที่ร้ายไป กว่านั้น หลายกลุ่มตกอยู่ในกับดักทางวัฒนธรรมที่กลุ่มผลประโยชน์ล่อหลอก เอาอัตลักษณ์ ของแต่ละชาติพันธุ์มาแผ่ขายนักท่องเที่ยว ไม่ว่าจะ เป็นพื้นที่หรือการแสดงออกทาง วัฒนธรรมด้วยเห็นว่าจะสามารถดึงดูดผู้ชมด้วยความแปลกตาน่าตื่นใจอย่างไม่เคยเห็น ด้วยการพาเข้าไปดูประเพณีของกลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่ของชุมชนเสียเลย ซึ่งปฏิบัติ การเช่นนี้ก็ถือการทำให้ทั้งพื้นที่และประเพณีของกลุ่มชาติพันธุ์กลายเป็นสินค้าที่ถูก คนจากภายนอก หลอกเอาไปเร่ขาย เพราะภายใต้ความเจริญเติบโตของสังคมเมืองที่ ถูกหล่อเลี้ยงด้วยระบบทุนนิยมนั้น ไม่ว่าจะพื้นที่หรือวัฒนธรรมล้วนถูกจัดเป็นสินค้า อย่างหนึ่ง

บทเรียนจากที่จ้อซี น่าจะสะท้อนให้เห็นประเด็นของสิทธิเจ้าของวัฒนธรรม ที่สามารถเลือกได้ว่า พื้นที่แห่งการจัดสรรกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนนั้น จะอนุญาตให้ดำเนินไปอย่างไร มีใครเป็นผู้ร่วม ใครเป็นผู้ชม และใครคือผู้กำหนดสิทธิ หน้าที่และบทบาทในการเข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งของประเพณีของชุมชน โดยยึดเอาผลประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นกับคนในชุมชนเป็นปัจจัยสำคัญ

เอกสารอ้างอิง

- เกียรติศักดิ์ ม่วงมิตร. “ตะกะโป่ อาหารเพื่อสุขภาพของชาวปกากะญอ” ใน จดหมายข่าวโครงการสื่อพื้นบ้านสื่อสารสุข. ปีที่ 2 ฉบับที่ 7 (มี.ค. 2548), หน้า 8.
- จันทร์ภา นนทวาลี. “กองกำลังรักษาความมั่นคงทางอาหารแห่งบ้านที่จ้อซี” มติชนรายวัน ฉบับวันที่ 20 พฤศจิกายน 2548, หน้า 9.
- อภิญา เพื่อองฟูสกุล. พื้นที่ในทฤษฎีสังคมศาสตร์ ใน วารสารสังคมศาสตร์ ปีที่ 12 ฉบับที่ 2 (2543) เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. 2544, หน้า 65-101.

บทคัดย่อ

คนกับพื้นที่ในประเพณีกินข้าวใหม่ปากะญอ บ้านที่จ้อซี อ.อุ้มผาง จ.ตาก

ประเพณีกินข้าวใหม่ปากะญอ บ้านที่จ้อซี อ.อุ้มผาง จ.ตาก ทำให้เห็นความ
สลับไหลของความหมายจากพื้นที่ จากพื้นที่ธรรมดาของสนามเด็กเล่นไปสู่พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์
ของพิธีกรรม แล้วกลับสู่พื้นที่ของการละเล่นอีกครั้ง กระบวนการดังกล่าวก่อให้เกิด
พลังชุมชนขึ้นโดยไม่รู้ตัว นอกจากนี้จะเป็นพื้นที่ศูนย์กลางของการรวมตัวคนในชุมชน
ทุกเพศวัย ดอกย้าอัตลักษณ์ความเป็นปากะญอ ผ่านพิธีกรรมของชุมชน ประเพณีนี้
ยังละลายช่องว่างระหว่างผู้นำอย่างผู้ใหญ่บ้าน กับลูกบ้านให้อยู่ในระดับของ “ชาวปากะญอ
บ้านที่จ้อซี” ด้วยกัน นอกจากนี้กิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ของการเผาข้าวหลาม
ยังเรียกร่องพลังความร่วมมือจากทุกฝ่ายซึ่งก่อให้เกิด จิตสาธารณะหรือความเสียสละ
เอื้อเพื่อเอื้อแผ่ระหว่างกัน โดยมีแนวคิดสิทธิของเจ้าของวัฒนธรรมเป็นเครื่องมือในการ
ธำรงรักษาความเป็นปากะญอของชาวบ้านให้ดำรงอยู่อย่างเข้มแข็ง

Abstract

People and Space in “Kin-Khao Mai” -The initiation of Rice Feast of Karen, Teechoche Tak Province

“Kin-Khao Mai” or the “Initiation of Rice Feast” of Pakakayo-Karen, Teechoche, Umpang District, Tak Province, illustrates how a common children’s playground can be transformed from a secular into a sacred space. Later it changes back to a playground. This process automatically brings about a stronger community. For example, the central community and Pakakayo identity are strengthened by the ritual, which reduces the gap between the leader and people in the community. Moreover, many performances in the “Khao Lam Cooking Space” require the participation of every person in the community, resulting in unified public minds and communal sharing. The strength and sense of ownership of this ritual is indispensable in the preservation of the Pakakayo-Karen culture.